

Л.Я. Клімуць (Магілёў, РБ)

РОЛЯ ГІСТАРЫЧНЫХ ФАКТАРАЎ У СКЛАДВАННІ ШЛЯХЕЦКАГА ІДЭАЛУ ДОМУ І СЯМ'І

Анджэй Заянчкоўскі, аналізуючы і апісваючы польскую рэспубліку нобіляў, сцвярджае, што ў яе была "структура невялікіх суседстваў" [3, с. 21]. Ядром гэтых суседстваў былі сем'і. Таксама сустракаецца тэрмін "нацыя сем'яў". Такім

чынам, на сённяшні дзень шэраг даследчыкаў згаджаюцца з тым, што сям'я была адной з найважнейшых каштоўнасцей шляхецкай свядомасці і культуры [2; 3]. Безумоўна, сям'я мае вялікае значэнне ў славянскай культуры, але ўсё ж можна адзначыць, што для шляхты паняцце сям'і мела своеасаблівае значэнне.

Шэраг фактараў спрыяў фарміраванню асаблівага значэння сям'і і роднага дому ў сістэме шляхецкіх каштоўнасцей.

Самы галоўны з гэтых фактараў – вялікая колькасць шляхты ў працэнтных суадносінах да астатняга насельніцтва Рэчы Паспалітай. Розныя даследчыкі прыводзяць розныя лічбы. Але сам гэты слой грамадства не быў аднародным: у яго ўваходзілі і буйныя землеўладальнікі, і безземельная шляхта. У канцы XVIII ст. дробная шляхта складала ўжо 95% ад агульнай колькасці. Пры гэтым яны валодалі поўнымі грамадзянскімі правамі, а іншыя слаі грамадства, нягледзячы на заможнасць, былі абмежаваны ў сваіх правах. Такім чынам, шляхта ў любым выпадку пераўзыходзіла астатнія слаі грамадства. Роўнасць унутры шляхецкага саслоўя давала шляхціцам пачуццё ўпэўненасці. Іх сэнс прыналежнасці сімвалізаваў дом, пра стан і знешні выгляд якога шляхта пастаянна клапацілася. Якім бы малым ні быў маёнтак шляхціца, гэта была яго зямля, тут ён адчуваў сябе землеўладальнікам, тут ён быў абсалютна незалежны. Сацыяльны асяродак шляхецкай сям'і складалі суседнія шляхецкія сем'і. Пачуццё роднасці распаўсюджвалася не толькі на бліжэйшых родзічаў, але і на далёкіх. Да таго ж сям'я магла папаўняцца такімі родзічамі, як хросныя бацькі, сваты і да т.п. Паколькі само паняцце "сям'я" ў шляхецкім разуменні аказвалася вельмі шырокім, то яно, натуральна, стала атаясамлівацца з роднасцю ўсяго шляхецтва. Выразнікам гэтай ідэі з'яўляецца зварот шляхціцаў адзін да аднаго як да "брата". Такое моцнае пачуццё сям'і асабліва характэрнае для дробнай шляхты. Фарміраванне шляхецкіх засценкаў асабліва спрыяла ўмацаванню канцэпцыі шляхецкага братэрства і складванню ідэала дому як цэнтра жыцця шляхціца. Засценкі атрымоўвалі назвы ад шляхецкіх фамілій, якія там пражывалі. Таму прышламу чалавеку, каб знайсці каго-небудзь, трэба было ведаць імёны дзядоў, аднаго прозвішча было недастаткова. У дзённіках падарожнікаў часта шляхціцы-аднафамільцы памылкова прымаюцца за родзічаў, і складваецца ўражанне аб Рэчы Паспалітай як аб адной вялікай сям'і.

На думку сучасных гісторыкаў, важным фактарам, які аслабляе сувязі ўнутры сям'і, з'яўляюцца рэлігійныя ці ідэалагічныя разыходжанні. Менавіта з Рэфармацыяй і Вялікай французскай рэвалюцыяй заходнія вучоныя звязваюць усталяванне тэндэнцыі пражывання невялікімі сем'ямі. У Рэчы Паспалітай таксама былі канфесійныя і ідэалагічныя разыходжанні ўнутры шляхецкага слоя, але гэта не прывяло да такіх рэзкіх змен у структуры сям'і, як у Заходняй Еўропе. На ўсходніх землях Рэчы Паспалітай, дзе насельніцтву нярэдка прыходзілася адбіваць напады ворага, фарміруецца разуменне сям'і як адзінкі, якая стаіць вышэй за абстрактныя ідэі. Да таго ж у цяжкія часы натуральна на першы план выходзіла ідэя згуртавання для пераадолення навалы ў межах шляхецкай сям'і, а значыць, і шляхецкага брацтва. У гісторыі Рэчы Паспалітай можна прывесці прыклады таго, як насельніцтва падымаецца супраць ворага не на канфесійным ці ідэалагічным грунце, а для абароны традыцыйнага ладу жыцця і сям'і. Нездарма сям'я пераставала кантактаваць з тымі родзічамі, якія супрацоўнічалі з чужынцамі.

Важным фактарам, які ўплываў на ўспрыняцце сям'і, прыналежнасці да роду і фамільнага дому, было тое, што, у адрозненне ад заходнееўрапейскіх краін, дзе маёмасць перадавалася ў спадчыну першароднаму сыну, па законах Рэчы Паспалітай маёмасць належала ўсім членам сям'і. Такім чынам, усе дзеці мелі аднолькавыя правы, і пасля смерці бацькі маёмасць падзялялі на роўныя часткі па колькасці нашчадкаў. Такая традыцыя садзейнічала ўзмацненню пачуцця сям'і і культывацыі ў яе членаў таго пачуцця справядлівасці, да якога шляхта часта будзе апелываць у палітычным жыцці. Адваротным бокам гэтага працэсу з'яўлялася пастаянная фрагментацыя маёмасці, падзел зямлі на ўсё меншыя кавалкі, што таксама паўплывае на менталітэт будучых пакаленняў беларусаў.

Дом для шляхецкай сям'і быў не проста месцам пражывання, ён меў у поўнай ступені сімвалічную ролю. У сармацкіх мемуарах можна сустрэць многа ўспамінаў пра дом бацькоў, дзядоў, які характарызаваўся гасціннасцю, бяспечным жыццём, утульнасцю. Паступова ў сармацкім мысленні паняцце "дом" стала атаясамлівацца не толькі з сям'ёй, але і з свабоднай айчынай – зямлёй бацькоў, з нацыянальнымі і рэлігійнымі традыцыямі. Дом сапраўды становіцца адначасова рэальнай і ідэальнай існасцю, тым, да чаго імкнешся ў марах і што з'яўляецца унікальным для кожнага чалавека. У цяжкія часы чалавек успамінае дом, думкамі імкнецца ў шчаслівае жыццё з бацькамі; тыя ж самыя думкі і пачуцці мы знаходзім у мемуарах XVIII ст.

Перыяд падзелаў сфарміраваў у шляхты Рэчы Паспалітай яшчэ большую адданасць дому; яна атаясамлівалася з адданасцю радзіме, якая пераставала існаваць, фактычна знікала з карты Еўропы, і персаніфікацыяй якой у мініяцюры станавіўся родны дом. Адсюль такое ўпартае прытрымліванне звычайу сям'і, яе веры, іншых устанавленняў, якое характарызавала шляхецкі слой грамадства далучаных тэрыторый Расійскай імперыі і на якое звярталі ўвагу расійскія чыноўнікі.

Вусная культура адыгрывала значную ролю ў фарманні светапогляду шляхты. З дзяцінства ў родным доме можна было пачуць пра старыя часы і сучасныя падзеі, ніводная сустрэча суседзяў не абыходзілася без доўгай гутаркі. У гэтым сэнсе дому належала асаблівая роля. У атмасферы дамашняга асяроддзя вырацоўваліся асноўныя пастулаты сармацкай шляхецкай ідэалогіі, якія аб'ядноўвалі не толькі шляхціцаў аднаго павета ў суседства, але шляхціцаў усёй Рэчы Паспалітай у адну сям'ю.

Шляхецкія дом і сям'я былі непасрэдна звязаны з гісторыяй краіны ў тым сэнсе, што паданні пра продкаў і родзічаў, якія здзейснілі высакародныя ўчынкi дзеля Радзімы, свята захоўваліся ў сямейнай памяці і былі адным са сродкаў выхавання падрастаючага пакалення. Такім чынам, пачаткам патрыятызму для шляхціца была яго сям'я.

Немалаважным у фарміраванні ідэалу шляхецкага дому і сям'і было значэнне рэлігійнага фактару. У складаных абставінах існавання ў шматканфесійнай дзяржаве, дзе, нягледзячы на афіцыйную палітыку талерантнасці, узаемаадносіны паміж канфесіямі на розных узроўнях складаліся не ідэальна, прыналежнасць да сям'і азначала і прыналежнасць да пэўнай канфесіі. Здрада канфесіі была тым самым, што здрада сям'і. Гэта не азначае, што не адбывалася змены канфесій на працягу гісторыі сям'і, але ў дадзеным выпадку мы вызначаем, на аснове якіх фактараў вырацоўвалася ідэальная мадэль шляхецкага дому.

Такім чынам, можна вылучыць агульныя для шляхты Рэчы Паспалітай і асобныя для тэрыторыі ВКЛ фактары, якія ўплывалі на складанне шляхецкага ідэалу роднага дому, пры тым, што шляхта ВКЛ доволі многа запазычыла з мадэлі жыцця польскай шляхты. Базавая ідэя аб тым, што сям'я захоўвае традыцыі продкаў, сама па сабе спрыяла асаблівасцям шляхецкіх традыцый на ўсходніх землях Рэчы Паспалітай.

Літаратура:

1. Świdarska-Włodarczyk, U. Mentalność szlachty polskiej XV i XVI wieku / U. Świdarska-Włodarczyk. – Poznań: Księgarnia Świętego Wojciecha, 2003. – 239 s.
2. Wyczański, A. Szlachta polska XVI wieku / A. Wyczański. – Warszawa: Wydaw. Naukowe PWN, 2001. – 254 s.
3. Zajączkowski, A. Szlachta polska: kultura i struktura / A. Zajączkowski. – Warszawa: Semper, 1993. – 116 s.